

BİR İSİM VE BİR YARDIMCI FİLDEN OLUŞAN BİRLEŞİK FİİLLER: -FAHRÎ'NİN HUSREV U ŞİRİN (2317B-4683B) ÖRNEĞİ-

COMPOUND VERBS FORMED WITH A NOUN AND AN AUXILIARY VERB - EXAMPLE OF KHOSROW AND SHIRIN OF FAHRI-

Rabia Şenay ŞİŞMAN*

Öz

İş, kılış, oluş gibi eylemlerin karşılığı olan fiiller, söz diziminin esas unsuru ve cümledeki anlamın yüklenicisidir. Temel söz varlığının hareket işlevli parçaları olan fiiller genel başlığı altında bulunan birleşik fiiller, tek kelime ile karşılanamayan eylemleri anlatma ihtiyacına cevap verir. İşlevsel olarak dilin eylem nitelikli söz varlığını işler kılan; isim ya da isim soylu kelimeleri de yüklemleştiren “birleştirme”lerdir.

Oğuzcanın Anadolu sahasındaki devamı olan Batı Türkçesi dil yadigârlarından *Husrev u Şîrîn* (1367) adlı tercüme eser üzerinden yapılan bu inceleme *et-* ve *kıl-* yardımcı fiillerine yöneliktir. Adı geçen yardımcı fiiller ile yapılan birleşik fiil tabanlarındaki iş ve kılış tarzıyla ilgili özellikleri XIV. yüzyıl dil alışkanlıkları ile yansıtılabilmek; arkaik bazı dil eğilimlerini yardımcı fiil kullanımı yoluyla tanımlamak bu çalışmanın amaçlarıdır.

Bilinen ve tanınan eserlerin farklı yaklaşımlarla tetkiki mühimdir ve bu yeni dikkatler ile tarihî diyalektlerin Oğuzcanın devamı olan Eski Anadolu Türkçesi'ndeki izlerine ilişkin dil araştırmalarına fayda sağlaması ihtiyaç duyulan bir verimliliklerdir. Bu itibarla Fahrî'nin *Işk-nâme* (HŞ) adını verdiği eserinde yer alan *et-*, *kıl-* ile kurulu isim + yardımcı fiiller belirlenmiş; bunlar arasında aynı isimle oluşmuş birleşimler çalışmaya dâhil edilmiştir. Bunlar 'denk çiftler' bağlamında ele alınmış ve semantik açıklamalarla yorumlanmıştır. Dilin durağan olmayan yapısı ondaki anlam ve işlev çeşitliliği sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu devingen hüviyet içinde değişik yapıları söz ürünlerinin izini sürme suretiyle benzer dil araştırmalarına hizmet edebilme önemsenmiştir.

Anahtarlar Kelimeler: Oğuz Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, yardımcı fiil, birleşik fiil, 'denk çiftler', *Husrev u Şîrîn* Tercümesi.

Abstract

Verbs of action and state and passive verbs are the main elements of the sentence that carry the meaning. Compound verbs that are the sub-category of the verbs that define the actions are used for the need to define actions that can't be expressed with one word. These are the words that are the combinations that function as the action related vocabulary of the language and that forms the predicates of the nouns.

This study is made on the translated text of *Khosrow and Shirin* which is one the reminiscences of the language West Turkic which is the continuation of the Oghuz language in the Anatolian region. Study is focused on the Turkish auxiliary verbs *et-* (to practice, to do) and *kıl-* (to make, to render). Among the purposes of this study are to reflect the 19th century language habits through the compound verbs that are based on the aforementioned auxiliary verbs and to reveal some of the archaic language tendencies.

It is important to investigate the known, familiar texts with different approaches and it is much needed study to unveil the traces of historical dialect in the East Anatolian Turkish which is a continuation of Oghuz language. By this means in the text that Fahrî named as *Işk-nâme* (*Khosrow and Shirin*) we detected the noun + auxiliary verb structures that are formed with *et-*, *kıl-* and the combination that are formed with the same noun are also included in the study. These are taken into hand within the context of 'equal pairs' and commentated semantically. The fact that the language is not stable brings with the meaning and function variety within the language. Within this dynamic identity our aim was to serve similar language researches by tracking down the differently structured vocabulary.

Keywords: Oghuz Turkish, Old Anatolian Turkish, auxiliary verb, compound verb, 'equal pairs', translation of *Khosrow and Shirin*.

Giriş

Görevleri açısından isim soylu ve fiil soylu olarak tasnif edilen kelimeler dilin esas unsurlarındandır. Geleneksel yaklaşımda kelimeler isim, fiil ve edat olmak üzere üçe ayrılır. İş, kılış, oluş gibi eylemlerin karşılığı olan fiiller söz diziminin asıl belirleyicisi ve cümledeki anlamın yüklenicisidir. “Türkçede cümle, fiilden ya da fiil işlevli yapıdan bağımsız olamaz. Cümlede fiil dışındaki unsurlar tür, biçim, yapı bakımından anlamı” tayin eden, oluşturan ya da cümle kurucu rolünü üstlenendir (Gedizli, 2013, 6). Temel söz varlığının hareket işlevli parçaları olan fiiller konusu altında bulunan birleşik fiiller, tek kelime ile ifade edilemeyen eylemleri anlatma ihtiyacını karşılar.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü.

Dil mahiyetindeki devinim ile kendi gelişim ve değişiminin aynı zaman da işleticisidir. Ne de olsa dil, bitmiş bir eser 'ergon' değil bir faaliyet 'energeia' (Humboldt, akt. Kılıç, 2009; 41) niteliğine sahiptir. Dilin bu hüviyeti, tarihî süreçte diyalektlerin kendilerine has özellikteki kelime ya da eklerin yazıya geçişini de mümkün kılmıştır. Çeşitli kültür, sosyal ve siyasal şartlarda türlü coğrafyalarda gelişimine devam eden Türk yazı diline, kullanıcıları olan Türk boylarının diyalektlerinden bazı unsurların girdiği (G. Gülsevin, 2003) Kâşgarlı Mahmud'un Lugat'inde bulunan bazı anlatımlarda da görülmektedir. Şöyle ki birleşik yapılarda kullanılan "etti" ve "kıldı" fiilleriyle ilgili olarak Kâşgarlı Mahmud belirgin bir farklılıktan bahseder ve "Teñgri mening işim etti 'Cenab-ı Hak benim işimin başarılı olmasını sağladı"; "ol yükünç etti 'o namaz ibadetini gerçekleştirdi"; "er iş kıldı 'adam kıza ilişti" şeklinde örnekleri sıralayan Kâşgarlı, diğer Türklerin (Karahanlılar) "yaptı" anlamını "kıldı" kelimesi ile karşıladıklarını; Oğuzların kadınları utandırmamak için farklı anlamlar ima eden "kıldı" sözünü kullanmadıklarını ve "etti" demeyi uygun bulduklarını belirtir (Erdi, Yurteser, 2005, 272).

Fahrî mahlaslı Fahreddin Yâkûb bin Mehmed tarafından Nizâmî'nin aynı adlı eserinden Türk dil ve kültürüne bir çeşit uyarılama sayılan mesnevi türündeki eser, Anadolu sahasındaki ilk *Husrev u Şîrîn* tercümesidir (Flemming, 1974) ve Oğuzca kaynaklı Batı Türkçesinin geçiş dönemi dil özelliklerini taşımaktadır. Burada geçen yardımcı fiillerden, *êt-*, *kıl-* ile ilgilenilmiş, bu yardımcı fiillerle kurulan muadil görülen eş değer birleşik fiil yapıları ele alınmaya çalışılmıştır. Adı geçen yardımcı fiil ile yapılan birleşik fiil tabanlarındaki iş, kılış tarzıyla ilgili özellikleri XIV. yüzyıla özgü söz birlikteliklerindeki nitelikçe eş değer yapıları fiil birleştirmeleri aracılığıyla vererek arkaik bazı dil kullanımlarını tanımlamak bu incelemenin amacıdır. Bu düşünceyle Fahrî'nin (1367) *Husrev u Şîrîn* adlı eserinde yer alan *êt-*, *kıl-* ile oluşan isim + yardımcı fiiller tespitinde aynı isimle kurulu birliktelikler tercih edilmiş; bu yardımcı fiillerle anılan birleşik fiillerin anlama ilişkin değerlendirmeleri yapılmıştır.

Dilin eylem nitelikli söz varlığına işlerlik kazandıran ve isim ya da isim soylu kelimeleri de yüklem kılan birleşik fiillerin tasnifi hakkında görüş birliği kısmen sağlanmıştır denilebilir. Şöyle ki alan yazın taramasında yardımcı fiillerle oluşmuş birleşik fiiller konusundaki çalışmaların bazılarında yardımcı fiillerin birleştikleri kelimelerin türlerine ve kelime soylarına vurgu yapıldığı görülmüş; bazılarında da yardımcı fiil ile meydana gelmiş birleşik fiillerin yapılarıyla ilgili incelemelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Çoğunlukla yapı bakımından ele alınan bu dil konusu son dönem alan yazında anlama yönelik dikkatlerle de yer almaya başlamıştır. Yardımcı fiillerle kurulu birleşik yapıların anlam görünümüne ilişkin araştırmalarla birleşik fiil tasnifine dair görüş birliğinin güçlenebileceği düşünülmektedir. İsim + yardımcı fiil kuruluşuyla ilgili belirlemelerin bulunduğu dilbilgisi kaynaklarından bir bölümüne aşağıda yer verilmiştir:

Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi) adlı eserde birleşik fiiller "bir ad ile bir yardımcı fiilin veya iki ayrı fiil şeklinin yahut da ad soylu bir veya birden fazla kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir" (Korkmaz, 2003, 791) şeklinde ifade edilir. Ad soylu veya adlaşmış fiil soylu Türkçe kelimelerle, yabancı kaynaklı ad soylu kelimelerin fiilleştirilmesinde kullanılan "imek, etmek, olmak, eylemek, kılmak fiilleri ve esas fiile tasvir anlamı katan *ver-*, *dur-*, *kal-*, *yaz-*" gibi yardımcı fiiller hakkında bilgi veren Korkmaz (2003, 150) "Anlamları Bakımından Fiiller" başlığı altında fiilleri "esas fiiller" ve "yardımcı fiiller" olarak tasnif eder ve isim fiiller için ancak kendinden önceki adlar ile birleşerek birer anlam kazandıklarını belirtir. Korkmaz'ın "isim + yardımcı fiilden oluşan birleşik fiil; karmaşık fiil; iki fiilden oluşan birleşik fiil (tasvirî fiil) ve anlam kayması yoluyla oluşan birleşik fiil" şeklindeki sınıflandırmasına Karahan N. (2012, 49) Eski Anadolu Türkçesindeki birleşik fiiller ile ilgili çalışmasında "ikili birleşik fiil; kökteş fiil" tarzında ek sıralamayla ilaveler yapar.

Ergin *Türk Dil Bilgisi* adlı eserde "birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur" der ve asıl manayı isim unsurunun taşıdığını ekler (2000, 364). Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*'nde "karmaşık fiiller" ve "tasvir fiilleri" başlıkları altında yardımcı fiillere yer verir; "olmak" fiili bir yandan adlara ve sıfatlara gelerek birleşik fiil tabanları meydana getirmekle birlikte bir yandan da cevher fiili eklerine benzer bir tarzda bazı sıfat fiillere gelerek oluş ve kılışın zamanı ve tarzıyla ilgili özellik taşıyan birleşikleri yaratır" diye belirtir (1974, 482).

Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi* adlı eserinde isim + yardımcı fiil şeklindeki birleşik fiillerin tanımını "bir fiil ile ondan önce gelen isim, sıfat, zarf cinsinden bir kelimenin birlikte kullanılmasından meydana gelir" der (2005, 159). Ercilasun ise *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil* (1984) adlı eserinde isim + yardımcı fiil tarzındaki birleşik fiillerin tek bir oluş ve kılış anlattığını belirtir ve bunları, birleşik fiil yapan yardımcı fiil ile bildirme vazifesi gören yardımcı fiil biçiminde ikiye ayırarak inceler.

Özkan *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi* adlı eserde birleşik fiiller için "bir yardımcı fiil ile bir isim veya fiil unsurunun meydana getirdiği kelime grubudur. İsim ve fiil unsuru önce,

yardımcı fiil sonra gelir. İsimlerle oluşturulan bileşik fiillerde esas anlamı isim unvanı taşır. Yardımcı fiillerin anlama etkisi yoktur, yalnızca isim unsurunu fiilleştirir ve onların çekimini sağlar” (2000, 146-147) der.

Karaağaç *Türkçenin Dil bilgisi* eserinde isim + yardımcı fiil konusunda *et-, eyle-, kıl-, yap-* yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiilleri geçişli; *ol-, bulun-* yardımcı fiillerle yapılan birleşik fiilleri de geçişsiz birleşik fiil olarak ifade eder (2012).

Leyla Karahan Türkçede *Söz Dizimi* adlı eserinde, birleşik fiilleri hareketi karşılayan ve hareketi tasvir eden olmak üzere ikiye ayırır (2008, 73). Topaloğlu (1989, 159) birleşik fiil konusunda, isimlerin sonuna gelerek onların fiil gibi kullanılmalarını sağlayan, tek başına da anlamı olduğu hâlde genellikle bu görevi yerine getirmeye yarayan fiil şeklinde bir tanımlama yapar.

Vardar yardımcı fiil konusuna fiil işlevli kelimelerle fiil olmayan kelimelerin fiilleşmesini sağlaması açısından yaklaşır ve “Bir başka ögeyle birlikte eylem işlevi yerine getiren kimi sözcüklerin eylem gibi kullanılmasını sağlayan eylem. Türkçede etmek, eylemek, olmak, kılmak ve eylemek yardımcı eylem olarak kullanılır” der (2002, 220).

Gencan’a göre yardımcı eylemlerle yapılan bileşik eylemlerde birinci sözcük ad soyundandır. İkinciler onlara eylem anlamı katmaktadır; bunun için de bileşik eylemdirler. Türkçede yardımcı fiillerin başlıcaları dört tanedir: Ad soyundan sözcüklerle birleşerek onlara iş, hareket, oluş, kılış anlamı katan ve asıl görevi bu olan eylemlere yardımcı eylem denir. Bunların başlıcaları “etmek, eylemek, olmak, kılmak”tır (1979, 167).

Göksel ve Kerlake göre birleşik fiil bağlamında bir yardımcı fiil tek başına kullanılamaz; başka bir fiil ya da isimle birlikte kullanılır. *Türkçe: Kapsamlı Dilbilgisi’*nde belirttikleri üzere Türk dilinde yardımcı fiilin üç türü vardır.

I. Bağlı yardımcı fiiller: Ekler bunlardır: *-(y)Abil-, -(y)Iver-, -(y)Ayaz-, -(y)Adur-, -(y)Akal.*

II. Bağımsız yardımcı fiiller: Bunlar *ol-* (aynı zamanda bu fiil cevheri fiilin şekillerinden biridir), *et-, gel-, dur-, kal-, düş-, bulun-, eyle- ve buyur-* gibi fiilerdir.

III. *i-, /-y-* Bunlar da cevheri fiilin şekillerinden biridir... (2005, 156)

Stachowski, *Türk Dilinin Grameri’*nde “durmak, gelmek, gitmek, görmek, kalmak, vermek, yazmak” gibi seçilmiş olan yardımcı fiillerin pek çok görünümünü sıralar ve *olmak* ile *etmek* fiillerine fiillerin yapı ve çatı bahsinde değinir (2007, 246).

Majda (1985, 85) Türk dilinin gelişimini ele aldığı eserinde birleşik fiil konusunu analitik ve söz dizimsel olmak üzere inceler ve Türkçe yardımcı fiillerin başlıca örneklerini “olmak, etmek, bulunmak” şeklinde sıralar.

Aksan vd. *Sözcük Türleri’*nde “Türkiye Türkçesinde yardımcı eylemler, ad soylu sözcüklerin ya da kimi eylemsilerin eylem gibi kullanılmalarını sağlayan ve bir tür bileşik eylem oluşturan sözcüklerdir; *etmek, eylemek, olmak, kılmak* gibi eylemler dilimizde yardımcı eylemlerdir. Bunlara eylem’i de katmalıyız” derler (1983, 254-255).

Ayrıca Deny (1941, 465), Hatiboğlu (1982, 43), Ediskun (2005), Hacıeminoğlu (1991, 255), Bilgegil (1984), Kahraman (1996, 78), Hengirmen (2007, 264) gibi araştırmacıların eserlerinde de isim + yardımcı fiil tanımlamaları, yukarıdaki aktarmalara benzer şekillerdedir.

Birleşik fiillerle ilgili makale boyutlu araştırmalardan bazıları ise şöyledir:

Gabain (1953) “Türkçede fiil birleşmeleri” adlı çalışmasında birleşik fiilleri üç bölüme ayırır ve isim + yardımcı fiil ile yapılan birleşikleri “başka bir grup” başlığı altında inceler; “tamir *et-*, tamir *kıl-*, tamir *eyle-* gibi takımlar yalnız bir oluş veya kılış ifadeye yarayan iki sözel şekilden yapılmamıştır; burada daha çok eş anlamlı geçişli fiiller kastediliyor” der ve bunları asıl yardımcı fiillerle karıştırılmaması için sözde yardımcı fiil şeklinde niteler. Korkmaz (1998, 4) “Türkçede birleşik fiiller ve anlam kaymaları” adlı yazısında anlamca kaynaşmış birleşik fiillerle ilgili olarak “isim veya isim soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli gramer kalıpları içinde, bir esas fiil ile birleşerek bir anlam kaymasına uğrayıp kalıplaşması ile oluşan birleşik fiiller” belirlemesiyle ortak birleşik fiil tasnifinden biraz ayrılır. Gülsevin yazısında deyimleşmiş olarak vasıflandırdığı birleşik fiillerde özne ve nesnenin durumuyla ilgilenir (2011). Subaşı (1991) Türkçede deyimleşme derecelerini anlattığı yazısında deyimleşmiş ve yarı deyimleşmiş birleşik fiil yapılarıyla ilgilenir; “*et-, kıl-, yap-*” gibi yardımcı fiillerle kurulmuş yapıları, deyim olmayan yapılar içinde zikreder. Yiğitbaşı (2003) isim + yardımcı fiil yapısını Uygur Türkçesi örnekleriyle birlikte değerlendirmiştir. Filan (2001) *Rûz-nâme’*deki birleşik fiilleri incelediği çalışmasında birleşik fiilleri, yardımcı fiillerle kurulan ve deyim niteliğinde olan birleşik fiiller ile esas fiillerle kurulan ve deyim niteliğinde olan birleşik fiiller olmak üzere iki bölüm hâlinde ele almıştır. Baydar’ın (2013) birleşik fiillerde anlamın yanı sıra işlevi de konu edindiği çalışmasının sonuç kısmında yapılmış belirlemelerden biri “isim soylu kelime ve kelime gruplarının

kip eki almalarını sağlayan yüklemleştirici sadece *i-* fiili değildir; ‘*ol-*, *et-*’ gibi yüklemleştiriciler de vardır” şeklindedir. Savran (2001) bir isim ile “Bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller üzerine yeni görüşler” çalışmasında *ol-* fiilinin “gel-miş *ol-dum*” birleşik fiil çekimleri içerisinde bulunduğunu *i-* fiilinin de “gel-miş *i-dim*” örneğindeki gibi taşıdığı anlam sebebiyle aynı yapı içinde yorumlanması gerektiğini ifade eder. Birleşik fiillerle ilgili başka bir makalesinde Savran (2002) birleşik fiillerin sınıflandırılmasında *şekil bilgisi*, *cümle bilgisi* ya da *anlam bilgisi* dallarının dikkate alınmaması sebebiyle oluşmuş yöntem karmaşası üzerinde durur. Yıldız, “Türkçede fiillerin semantik sınıflandırılması problemleri”ni ele aldığı yazısında Türkiye Türkçesindeki birleşik fiillerin yapı bakımından sınıflandırılmasıyla ilgili özet bilgi ihtiva eden izahları tablo şeklinde vererek “birleşik fiillerin sadece yapı olarak değil semantik, leksik sınıflandırmalarla birlikte kılınış çatı, içerik vb. yönlerden” de tasnifinin mümkün olabileceğinden bahseder (2017, 338-339). Karadavut müstakil bir yardımcı fiil sayılmamış olan *at-* yardımcı fiilini ele aldığı yazısında yardımcı fiillerin anlam ve işlev özellikleri hakkında yapılan alan çalışmalarına katkı sunar (2015, 96). Bütün bu araştırmalarda *i-* fiili ile isim + yardımcı fiil olarak kurulmuş birleşik fiil arasında belirlenen işlevsel yakınlık varılan önemli sonuçlardan biridir.

Bilindiği üzere XI. yüzyıl sonunda genel olarak konuşma dili yapısında ve yazı dili standartına kavuşmamış Oğuzca, Kâşgarlı’nın tavsifiyle ‘*olga bolga dili*’dir. Kimi araştırmacıların karışık dil yapısı olarak açıklık getirdikleri bu vasıflandırma Tekin tarafından Batı Türkistan’dan gelen göçmenlerin kişisel ağız unsurlarıyla bağlantılı olarak açıklanır (1974, 70-71). Eski Anadolu Türkçesinde bulunan Oğuzcaya aykırı dil özelliklerine ilişkin olarak Korkmaz, Oğuzcanın kendi içinde tarihi ve sosyal gelişmelere bağlı yapılanmalarla oluşmuş en az iki farklı ağız bölgesinden bahseder. Bunlar Oğuzca yanında kısmen Doğu Türkçesi özelliğindeki Horasan Türkçesi ağızı ve Kâşgarlı’nın bildirdiği XI. yüzyıl Oğuzcası bilgileriyle uyuşan Oğuz Türkçesi ağızıdır (Korkmaz, 2011, 43). “Oğuz dilinin kendine özgü yapısı, Anadolu’ya göç ile beraber eski ortak yazı dilinden uzak kalma sonrası gelişir ve Oğuzcanın standart bir yazı diline dönüşüm mücadelesi böylece başlamış” olur (Korkmaz, 2004, 102-103). Eski Anadolu Türkçesi bahsedilen dönüşüm mücadelesi ürünlerinden müteşekkildir. Bu dönemin oluşum aşamalarını aydınlatan ve diyalektoloji araştırmalarına çeşitli söz tanımlamalarıyla malzeme temin eden araştırmaların verimli bir kazanç olduğu açık bir gerçekliktir.

Eski Anadolu Türkçesi, dilin gelişme gösterdiği bir dönem olmakla birlikte ardından gelen diğer yüzyıla göre daha sade bir dil anlayışına sahiptir. Çünkü “Anadolu beylerinin Türkçeye ve Türkçe eserlere değer vermeleri, şairlerin tasavvufi inançları halka ulaştırabilmek için Türkçe yazmak zorunda kalmalarından dolayı çok sayıda Türkçe eser yazılmıştır” (Yavuz vd., 2013, 14). “Yabancı kelime ve tamlamalardan uzak, daha çok Türkçe kelimelerin olduğu konuşma diline yakın, açık ve anlaşılır bir dille” (Yavuz vd., 2013, 41) Fahreddin Yakub bin Mehmed tarafından kaleme alınmış, kendi tabiriyle *İşk-nâme* adlı eserde bulunan, aynı isim öğeleriyle kurulu denklıkların tespiti üzerinden Batı Anadolu Türkçesinin gelişimindeki dil özelliklerinin takibi isim + yardımcı fiil birleştirmeleri yoluyla ortaya konmak istenmiş ve *ét-* ile *kıl-* yardımcı fiillerinin nitelikçe eş değer yapıları kullanımları anlam açımlarıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışmada olduğu üzere bilinen ve tanınan eserlerin farklı yaklaşımlarla tetkiki tarihi diyalektlerin Oğuzcanın devamı olan Eski Anadolu Türkçesi’ndeki etkilerine yönelik dil araştırmalarına ve dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesi alanı incelemelerine belli bir katkı sunması düşünülmektedir.

Gürer Gülsevin Kutadgu Bilig’in Dilinde Lehçelerin Özellikleri: ‘denk çiftler’ adlı araştırması “günümüzde farklı lehçelerin karakteristiği olan bazı kelime ve eklerin birlikte kullanılma durumları”yla ilgilidir (2007). Gülsevin’in ‘denk çiftler’ yöntemi baz alınarak yapılan incelemelerden biri Seyf-i Sarayî’nin Gülistan tercümesindeki ‘*kıl-* ve *ét-*’ yardımcı fiil kullanımlarıyla ilgili çalışmadır (2010). Yıldız burada Doğu Türkçesi kabul edilen Kıpçak dilindeki Oğuzca tesirini, adı geçen yardımcı fiillerle kurulu birleşik fiillerin eş değer nitelikleriyle ortaya koymak istemiştir.

Bu yazıda taranan metinler Gülmez (2003) ve Güneş (2010)’in Fahrî’ye ait HŞ ile ilgili tez çalışmalarıdır; bunların metin kısımları doküman incelemesi maksadıyla kullanılmıştır. Bu incelemede konu olarak belirlenen yardımcı fiillerle oluşmuş birleşik fiillerden bilhassa *ét-* yardımcı fiili Oğuz Türkçesi söz varlığı içinde kabul edilmektedir. Nitekim yukarıda da değinildiği gibi Divânu Lûgâti’t-Türk’de “Oğuzlar ile Türkler (Karahanlılar) ve Oğuzcayla da Türkçe (Karahanlı Türkçesi)” karşılaştırılması yapılmış ve bu durum, “Türk grubu ve Oğuz grubu ayrımları”yla ilgili bazı örneklemelerle (Karahana, 2014, 43) ifade

edilmiş ve “Oguzlar ‘o (bir şey) yaptı’ anlamını ifade için ‘etti’ sözünü kullanırlar; Türkler ‘kıldı’ derler” (Erdi ve Yurteser, 2005, 423)¹ şeklindeki anlaşılır bir izahla anlatılmıştır.

1. İsim + *êt-*, *kıl-* yardımcı fiillerinden oluşan birleşik fiil kullanımları

XIII. -XIX. yüzyıllar arasında yazılmış 160 eserin taranmasıyla oluşturulmuş (Aksu, 2002, 144) olan Tarama Sözlüğünde *êt-* fiili genel itibariyle *yapmak*, *eylemek* karşılığında kullanılmıştır (YTAS 1983, 86, 118). Aynı kaynakta *kıl-* fiili *yapmak*, *etmek*, *eylemek* karşılığında kullanılmıştır (YTAS 1983, 137).

Kâşgarlı'nın XI. yüzyılda tamamladığı sözlüğüne göre “er tām ‘duvar’ yaptı” (2005, 662); “er iş kıldı ‘yaptı’” (2005, 423); “ol mening işim ettürdi ‘yaptırdı’” (2005, 272) örneklerinde görüldüğü üzere *er-*, *êt-* ve *kıl-* ile aynı anlamdaki fiillerdendir. Yalnız *kıl-* fiilinin Oğuz sahasında, kadınla erkeğin cinsel birleşmesi gibi bir yan anlamla kullanılması sebebiyle *êt-* fiili kadar işlek olmadığı vurgusu yapılmıştır. Clauson XIII. yüzyıla kadarki Türk diliyle ilgili söz varlıklarına dayanarak meydana getirdiğini belirttiği etimolojik sözlüğünde *êt-* ve *kıl-* fiillerinin birleşik fiil yapılarında sıkça kullanıldığını belirtmiş (1972, 36, 616) ve yazılı dilde *kıl-* fiilinin genelde *êt-* fiiliyle yapılan birleşik yapılara benzer şekilde birleşikler oluşturduğunu ifade eder (Clauson, 1972, 616) ve “çıgañ bodunıg bay kıltım ‘fakir milleti zengin kıldım’; “yok kılmadım ‘yok etmedim’; “negü iş kılayın ‘ne iş yapayım’” örneklerini veren Clauson *kıl-* “birisini için birşey yapmak” anlamını taşıdığını ifade eder. Bütün bunlarla yanı sıra Eski Türkçe döneminde *kıl-* fiilinin “yapmak”; “*êt-* fiilinin de sıralamak, düzenlemek; yapmak, oluşturmak, yaratmak, sağlamak”; gibi anlamları karşıladığını söylemiş ve *êt-* fiilinin “yapmak” anlamını sonradan edindiğini ayrıca belirtmiştir (Clauson, 1972, 36).

Oğuz dilindeki daha çok yan anlamlı tasarrufuna karşın Karahanlı Türkçesinde zengin bir işletim sistemine sahip *kıl-* fiili, sadece isim değil, fiil unsuruyla da kurulmuş birleşik fiil yapıları mevcuttur. Nitekim Arat, Karahanlı Türkçesi eserlerinden olan Kutadgu Bilig’de bu şekilde teşkil etmiş birleşik fiil yapıları olduğunu ifade etmiştir (1979, 101, 209). *Kutadgu Bilig’in gramer ve fiil* yapısını inceleyen Ercilasun isim + yardımcı fiil yapısında *bol-*, *tut-*, *ur-* morfemlerinin yanısıra *kıl-* yardımcı fiilinin de yaygın bir şekilde kullanıldığını işaret eder. Birleşik fiilleri aldığı isim unsuruna bağlı olarak isim, sıfat, zarf, çekimli isim gibi çeşitli alt bölümlere ayıran Ercilasun’un (1984, 52) *kıl-* yardımcı fiiliyle ilgili olarak verdiği örneklerden bazıları ise şunlardır: “ağır *kıl-* (itibarlı saymak): sözi birle yalnguğ ağır kıldı öz (37-210); asıg *kıl-* (fayda sağlamak): satıg bilmese er kılumaz asıg (292-2801); tükel *kıl-* (tamamlamak): tükel kılguğa küç sen ök bir idim (52-380); körmedük teg *kıl-* (görmemiş gibi yapmak): ara körmedük teg kıılır yir kodu” (54-402) vb (1984, 56-60).

Batı Türkçesinden farklı olarak tarihî diyalektlerden biri olan Doğu Türkçesi dil ürünlerinden XX. yüzyıl neşri olan Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmanî adlı eserde Ş. Süleyman *it-/êt* fiilini “etmek, kılmak, yapmak” (46) anlamlarıyla karşılamış; örneklemeleri ise çoğunlukla Çağatay sahası metinlerinden faydalanarak yapmıştır.

Hacıeminoğlu Türkiye Türkçesindeki birleşik fiil yapılarıyla ilgili olarak *kıl-* fiilinin yardımcı fiil olarak bilhassa isimlerle kullanılmış olduğuna dikkat çeker (1991, 256). Karahan isim unsuru + yardımcı fiil şeklinde formüle ettiği birleşik fiiller bahsinde “*et-*, *kıl-*” ile yapılan birleşiklerin geçişli yapıda olduğunu belirtir (1993, 36). Gedizli yardımcı fiillerle ilgili çalışmasında Türkiye Türkçesinde kullanılan *êt-* yardımcı fiilinin anlamını “bir işi yapmak”; *kıl-* yardımcı fiilinin anlamını da “etme, yapmak” olarak verir. Araştırmacı her iki yardımcı fiilin Köktürk ve Uygur dönemi hâric Türk dilinin her devresinde kullanıldığını belirtir. Bütün bu çalışmalarda varılan ortak sonuç Türkiye Türkçesinde en yaygın kullanımlı yardımcı fiillerin başında *êt-* eyleminin gelmiş olmasıdır.

Yöntem

Gülsevin’in kuramından hareketle bu araştırmada aynı isim ögeleriyle kurulu isim + yardımcı fiil birleşimleri tespit edilmiş ve ‘denk çiftler’ prensibiyle ele alınmıştır. Çalışmada belge taramasıyla elde edilen *êt-* ve *kıl-* ile kurulu eş değer nitelikli birleşik fiiller anlamsal açılımlarla yorumlanmıştır.

Araştırma Modeli

Yazıda veriler, nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği aracılığıyla derlenmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Başka bir deyişle bir çalışma ile ilgili kayıt ve belgeleri toplayarak belirli sisteme göre inceleme işlemidir (Çepni, 2009). Fahrî’ye ait manzum tercüme eserden bu amaç doğrultusunda faydalanılmıştır. Aynı isim ögesiyle birleşik fiil oluşturan *êt-* ve *kıl-* yardımcı fiillerin eş değer nitelikli birleşik fiil yapıları incelenmiştir.

¹ **kıldı**. *er iş kıldı*. “Adam kızını yaptı”. Bu söz *adamın kızına cinsel ilişkiye girdiğini* ima eder. Bu nedenle Oguzlar bunu kullanmaktan kaçınıyor; “o ‘bir şey’ yaptı” demek istedikleri zaman *kıldı* yerine *etti* derler. Nitekim *er yükünç etti*: adam namaz ibadetini gerçekleştirdi anlamında kullanırlar; Türkler bu tabiri *kıldı* ile söyler.

Veri Toplanması - Veri Analizi

Fahrî'nin HŞ tercümesinden *êt-* ve *kı-* fiillerinin aynı isim ögeleriyle meydana getirdiği birleşiklerden 35 eş değer nitelikli birleştirme bulunmuştur. Gülmez'in çalışması adı geçen birleşik fiillerin dizin yerlerini belirtme işleminde dikkate alınmış; önce *êt-* fiili daha sonra *kı-* fiili ile kurulu eş değer nitelikli birleşik fiil yapıları alfabetik olarak tanzim edilmiştir.

Sınırlılıklar

Sade dil geleneğine bağlı XIV. yüzyıl eserlerinden olan tercüme eser, belirlenmiş sınırlılıklar çerçevesinde incelenmiş; isim + yardımcı fiil birleşik fiil türü, *êt-*, *kı-* ile kurulu birleşik fiil yapıları olarak eş değer nitelikli birleşik fiil yaklaşımıyla ele alınmıştır.

Kâşgarlı'ya göre bazı fiiller Türk diyalektlerinde aynı anlama gelen eş değer nitelikli fiil durumundadır. Nitekim "yapmak" anlamındaki *êt-* ve *kı-* bu tür fiillerdendir. Söz konusu sınırlılık da Fahrî'nin adı geçen eserinde yer alan *êt-* ve *kı-* yardımcı fiilleri ve bunların aynı isim ögeleriyle oluşturdukları nitelikçe eş değer fiil birleşimleridir.

2. Bulgular

Fahrî'nin HŞ tercümesinde *êt-*, *kı-* fiillerinin aynı isim ögeleriyle birleşimlerinden doğan 35 tane nitelikçe eş değer fiil birleştirmelerin yerleri Gülmez'in çalışmasındaki dizin baz alınarak belirtilmiş; *êt-* daha sonra *kı-* yardımcı fiilleriyle oluşmuş nitelikçe eş değer yapıları birleşik fiiller harf sırasına göre düzenlenmiştir.

2.1 *âgâh it*, *âgâh kı-*: Far. + Türk. Haberdar etmek, haberli kılmak

388.	iderlerdi âgâh	Şehi ol işden
519.	ma' niden âgâh	Kamusın kıldı ol
082.	kıldı âgâh	Bu işden şâh özini
515.	kılmadı âgâh	Ki Şîrin yârını
643.	âgâh kıldı	Bilürler şem' ini

2.2 *âh it-*: Türk. Feryat etmek; *âh kı-* Acı ile içini çekmek

078.	âh ider-idi	Yiñiden nevha vü
149.	âh itdi	Çü iki 'âşık anda
398.	isterdi idüp âh	Acıgup etmek
778.	kılayın âh	...Şîrînsüz nice bir
643.	ilçi âh kıldı	Ol oddan çün kim

2.3. *'azm it-*: Ar. + Türk. Kesin karar vererek bir yere yönelme, niyet etmek; *'azm kı-*: Yönelmek.

790.	'azm idelüm	Gel imdi biz ikimüz
761.	'azm itdi	Nigârın kaşırına hoş
017.	'azm idüben	Yola kıllar ton-ıla
044.	'azm iderven	Başum alup odama
180.	'azm itdi	Medâyîn'den yañaru
389.	'azm itdi	Qarañu dünde bâğa
655.	'azm kıldı	Keşân'dan Merv'e özi

2.4. *aydın it-*: Türk. Parlak etme, ışıklı hâle getirme; *aydın kı-* Parlak kılmak, ayınlatma

3891. Yañağum idicek
aydın cihānı

4390. Kızıl altunla
aydın kıldı bāğı

2.5. *bir et-*: Türk. Eş etmek; *bir kıl-*: Aynı kılmak

Gerekdür göñli bizümle bir etmek

786.

713. Henüz dilsüzlig-ile kalmış olam/ Yüzinden şükrintüñ bir
kılmış olam

2.6. *çāre it-*: Far. + Türk. Çözümlemek; *çāre kıl-*: Çözüm bulmak

097. hīç Özi işine çāre idemez
730. kim ava gide Melik ‘azm eyledi
Göñül derdine tā bir
çāre ide
762. key bilürem Anuñ afsünların ben
Anuñ-çün işüme çāre
kıluram
024. doyabilürdi Ne ayrılığına
Ne ulaşmağına çāre
kılurdi
197. kıldı çāre Aña bir qarı ‘avrat
586. çāre kılurdi Ne ansuz küyemege²

2.7. *dād it-*: Far. + Türk. Dürüstlük eylemek; *dād kıl-*: Dürüstlük eylemek

215. Ciger kanı döken
göñlini şād it
İşe uğramış işin düz
ü dād it
249. Bu göñlin alduğun
kişiye dād it
367. Bu ‘ışk-ıla şehid
olmuşa dād it
129. Seni şāh bu acıdan
kıla āzād
Vire Şir’in u saña vü
kıla dād

2.8. *endīşe it-*: Far. + Türk. Düşünmek; *endīşe kıl-*: Düşünmek

641. Yavuz endīşe itdi
yavuz itdi
Yavuz itdi kişi kim
güni yitdi
497. Tanuğ räyuñde kıl
endīşe birkaç
431. Özüne kılma yavuz
hū cehennem

2.9. *feryād it-*: Far. + Türk. Yüksek sesle bağırmak. *feryād kıl-*: Bağırmak.

387. Göñülsüzler gibi feryād
iderdi

² küy-: Gözlemek; beklemek

793. Kıkup Şävür'a karşı
kıldı feryād
410. feryād
146. āzād
576. feryād
371. u feryād
555. kıldı
- Çağırdı hasret-ile kıldı
Kıatı feryād kıldı serv-i
Ki feryādından itdi şāh
Huzistān'a kıtur efgān u
Kubād adına kıluñ bāng
(Ki) her arada kılmañ
Husrev'i yād
Yüce āvāz-ıla feryād

2.10. *fidā it-*: Ar. + Türk. Feragat etmek; *fidā kıt-*: Feda eylemek

543. itdi fidā hep
221. Ferhād-ı miskīn
269. işüğe baş
- Şehin-şāh cāniy-çün
Fidā kılmış 'aceb
Fidā kılmış kıomış bi

2.11. *fiğān it-*: Far. + Türk. Feryat etmek; *fiğān kıt-*: Haykırmak.

472. şubh-dem kıuş
512. ola bī-zār
534. fiğānlar
- Fiğān itdi nite kim
Fiğān ide cihāndan
Kııla İrān u Turān'da

2.12. *fıkr it-*: Ar. + Türk. Düşünmek; *fıkr kıt-*: Fikretmek.

511. didi eger ol
943. fikri kılurdu
- Yine fıkr itdi
Seher olunca bu

2.13. *hārb it-*: Ar. + Türk. Savaş yapmak; *hārb kıt-*: Savaş etmek

4255. Elinden sevgünün ururdu
darbın
İderdi kal' a cengün anda hārbın
3393. Ümīdli olsa dil
kücek olur çerb
Eger kılı durursa kırd-ıla hārb

2.14. *hāşıl it-*: Ar. + Türk. Peyda etmek; elde etmek; *hāşıl it-*: Elde etmek; edinmek.

657. ide özü
626. mühri hāşıl
- Bu biş günde ne hāşıl
Kılam Hākan-ı Çin'den

2.15. *hem-dem it-*: Far. + Türk. Dost etmek; *hem-dem kıt-*: Dost yapmak

949. hem-dem idem
759. dem kılasın
Beni ğam-gin anı
- Özünden yig bir işi
Baña bir cādüyı hem-

hurrem kılasın

2.16. *hoş it-* (gününü hoş it-): Far. + Türk. İyi etmek, güzel eylemek; *hoş kııl-* (gününü hoş kııl-): İyi etmek, güzel eylemek

- Özi hoş itdi
610. hatun rüzigārın
Acı süci hoş
246. itmiş rüzigārın

- Qılurdi esrük ü
171. bi-hoş

2.17. *hurmet it-*: Ar. + Türk. Saygı göstermek; *hurmet kııl-*: Değer vermek

- Aña Husrev'den artuq
536. hurmet idem

- Ki çok hurmet kılupsın
950. ilerü sen

2.18. *hurrem it-*: Far. + Türk. Neşelendirmek; *hurrem kııl-*: Şenlendirmek

- Ne dürli söz ki gönül
285. ide hurrem

- Beni gam-gin anı
759. hurrem kılasın

2.19. *iş it-*: Türk. İş yapmak, *iş kııl-*: İş yapmak

- Tapuñ ol şüretüñ
195. hālin işitdi

- Ki bir yigit
anuñla ne iş itdi
İş itdi tā ki iş
550. etmek gerekdi

- İşitdi ne ki
işitmek gerekdi

- Qatı çağırdı zī
571. kim hoş iş itdi

- Dir-iseñ ol işi
603. dağı kılurvan

2.20. *işret it-*: Ar. + Türk. Eğlenmek; *işret kııl-*: Eğlenmek

- Seher başladı işret
758. itmege şah

- Evet benven ki
637. qatuña gelen el

- Qılup işret süciyle
uzadan el

2.21. *kem it-*: Far. + Türk. Azaltmak; *kem kııl-*: Azaltmak

- Günüñ olduqça yime
443. işik için gam
Ki rezzāq-ı cihān rızq
itmeye kem

- Uzadan dilini ömrin
908. kılor kem

2.22. *minnet it-*: Ar. + Türk. Hamd eylemek; *minnet kııl-*: Hamd etmek

- Kerim³-içün ki virür
969. minnet itmez

- Sipās u minnet aña kııl
624. kılursañ

³ kerim: Cömert, kerem sahibi.

2.23. *nāz it-*: Far. + Türk. Nazlanmak; *nāz kıt-*: Nazlanmak

863. idersin Baña sultanlığı-ıla nāz
176. itdiler yād Gehī ‘özü ü gehī nāz
787. devlete nāz Ki vaqıtdür kılsañ
962. hem bilürem Ben ol Türk’em ü Tātca
Bilürem nāz u şannāzlık
kıluram

2.24. *ne it-*: Türk. Ne yaptı; *ne kıt-*: Ne yaptı

482. oldu taqdır Ne itmege yarar çün
991. baña ol yār Ki gördün mi ne itdi
Ne itdi o gönül alıcı
dil-dār
709. Behrām’a ne kıldı Cihānı gör ki
710. umasın Ne kıldı anlara sen ne
904. kırtılımazsam ne kılam Gönülden

2.25. *şabr it-*: Ar. + Türk. Beklemek; *şabr kıt-*: Beklemek

399. bir iki ay Yüri şabr it bu işde
775. şabr iderdi Anı oşar-ıdı vü
879. ideyin ben ‘Ömür kısa nite şabr
013. ide otura Gönül kanı ki şabr
153. şabr iderdi Çü el dutucu buldı
587. şabr kıldı Bu endişeyle bir yıl

2.26. *şoĥbet it-*: Ar. + Türk. Konuşmak; *şoĥbet kıt-*: Konuşmak

1. idüp söyleşdi İkişi Ĥusrev-i Şîrîn sarāyında şoĥbet
2. kapu Gine Ĥusrev u Şîrîn şoĥbet itdükleri
057. Geyikle gündüzün şoĥbet kıldı

2.27. *şād it-*: Far. + Türk. Mutlu eylemek; *şād kıt-*: Şen etmek

215. gönlini şād it Ciger kanı döken
249. gönülünü şād it Çuşşa yiyenün
367. cānının şād it Diler kim iy Çalap
847. yād itdün Ne sâ‘at bir garîbi
Ne gün gönülüm
senden şād itdün
742. gibi kılar şād Otuz laĥnı ki ġam

2.28. *şîrîn it-*: Far. + Türk. Tatlı eylemek, tatlandırmak; *Şîrîn kıt-*: Tatlandırmak

- Ağız Şîrîn idem
238. aduñ-ıla ben

Degüldi
458. kulluğından taşra Şîrîn
Kılurdu acı dirliğini
Şîrîn

2.29. *şükr et-*: Ar. + Türk. Hamd etmek; *şükr kıt-*: Şükretmek

- Çü şükrin ni' metinüñ
522. unıdavuz
Kulağumuz burur kim
şükr idevüz
262. Hâk'a şükritdiler bî-
hadd u mikdâr

Şehüñ in' āmnüñ
676. şükrini kılan

2.30. *tar it-*: Türk. Daraltmak; *tar kıt-*: Dar yapmak

- Giderse tar idem
618. aña Çin ilin

Dilin açdı vü
405. gönlin tar kıldı

2.31. *terk it-*: Ar. + Türk. Terk eylemek; *terk kıt-*: Bırakmak

- Ki Şîrîn şekerini terk
181. ide
Şehe taş urdu ol taş
396. dikmeginden
Geçerdi la'li terk itmek
öginden
476. şek yok
Ki öldi vü dağı terk itdi
958. terk it
Beni gör hālümü añla

Kılup hem taht iki tãc
578. erini terk
Kapusın künbedüñ
bağladılar berk

2.32. *yâd it-*: Far. + Türk. Anmak; *yâd kıt-*: Hatırlamak

3283. Biri geçmiş zamân yâd
iderdi
3945. Ki varam içem ü aduñ
idem yâd
3847. Ne sâ'at bir ğarîbi yâd
itdüñ
4046. Boyun dut(dı) işine
and idüp yâd
4286. Çevürdi yüz tuz etmek
itmedi yâd
4395. Anuñ yâd itmediler hîç
rencin

2335. Ki bugün kayğuyı
kılmayalum yâd
2457. Kılurlar-ıdı andı adına
yâd
3220. Şeker döker kılıcağ
Hüsrev'i yâd
3841. Ki sen şâdî kılasın ben
dökem yaş

4371. Kūbād adına kılıñ
bāng u feryād
Ki her arada kılmañ Hüsrev'i
yād

2.33. *yār it-*; (Dost idin-): Far. + Türk. Dost edinmek; *yār kıl-*: Yâr etti, dost etmek

Bu işde yār idindi ol
312. Gūrāzı

Baña bayram ider ay
104. yüzlü dil-dār
Ki kıldı bir delüyi
Hüsrev'e yār

2.34. *yir it-*: Türk. Mekân eylemek; *yir kıl-*: Yer yapmak, buna imkân tanımak

Sevindi vü aña yir
159. itdi farkın⁴
Deñiz gibi bir arg
itdi süde yol

Çü ol endişeyi
995. Ferhād bildi
Gözünden
buyruğına yir kıldı

2.35. *yol it-*: Türk. Yol yaptı; *yol kıl-*: Yol yapmak

Bir ay urdı külüñgi
998. kayaya ol

Deñiz gibi bir arg
itdi süde yol

Ki yuyına yoğ-ıdı
000. bir kıla yol

Sonuç

Asıl anlamı isim ögesinin taşıdığı, yardımcı fiilin ise fiilleştirme ile çekim unsuru olarak görev yaptığı birleşik fiil konusunun anlam-işlev tasnifine ve birleşik fiil kavramının izahıyla ilgili görüş birliği bahsine fayda sağlama düşüncesiyle tasarlanan bu çalışmada 15 Farsça, 12 Arapça, 8 Türkçe nitelikçe eş değer yapılı fiil birleşikleri tespit edilmiştir.

Genel itibarıyla adı geçen birleştirmelerden *ét-* ile yapılanlar günümüzde sıklıkla kullanım sahasında iken, *kıl-* ile kurulu olan birleştirmeler anlamca muadili sayılabilen *ét-* yardımcı fiiline nisbeten seyrekten denilebilir. Buna karşın HŞ'de yaklaşık olarak 164 tane birleşik fiil *ét-* ile, 201 tane birleşik ise *kıl-* ile yapılmıştır. Eş değer birleşiklerde *ét-* ile yapılan denklikler *kıl-* yardımcı fiiline göre sıklık sayısı dikkat çekici oranda yüksektir: 'azm *it-*: 6; 'azm *kıl-*: 1, dād *it-*: 3; dād *kıl-*: örneklerindeki gibi. Bu oranın tersi durumlar da söz konusudur. āgāh *it-*: 1; āgāh *kıl-*: 4, çāre *it-*: 2; çāre *kıl-*: 3, feryād *it-*: 1; feryād *kıl-*: 6, feryād *it-*: 1; . feryād *kıl-*: 6, fidā *it-*: 1; fidā *kıl-*: 2, ne *it-*: 2; ne *kıl-*: 3, yir *it-*: 2; yir *kıl-*: 1, yol *it-*: 2; yol *kıl-*: 1 örneklerinde görüldüğü gibi.

Oğuzlar genel kabullere göre ortak yazı dilinin etkisiyle veya göçmenlerin kişisel ağız unsurlarından etkilenme sonrasında ya da Oğuz dili içinde bahsi geçen diğer ağız olan Doğu Türkçesi özelliğindeki Horasan Türkçesi ağzından ileri gelen tesirler ile Oğuz dili Anadolu coğrafyasında yazı dili olma aşamasını ikmal ederken devrin şartları gereği Kâşgarlı'nın belirttiği dil ayrımının kuvvetle devam etmediği görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi olarak nitelendirilen dönemin ilk evresinde bir diğer deyişle Oğuzcanın yazı dili ehliyetini edinme döneminde kaleme alınan eserlerde bölgesel ögeler de artan sıklıkla yazı diline geçme eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla diğer diyalektlerle benzeşen, geçmişten gelen alışkanlıkların belirlediği şekiller yanı sıra bölge halklarının kullanım alışkanlıklarından kaynaklanan aykırı ögeler bir aradadır denilebilir. Zamanla Türk dilleri üzerine yapılacak çeşitli tetkiklerle diyelektlere has söz varlıklarını tespit ve onların karanlıkta kalmış oluşum kaidelerini detaylandırmak mümkün olabilir.

⁴ fark: Üst kısım

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan. vd. (1983). *Sözcük Türleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, Reşid Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III. İndeks* (hzl. Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce), İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Banguoğlu, Tahsin (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Yayınevi.
- Baydar, Turgut (2013). İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (TAED), 49: 55-66.
- Bilgegil, Kaya (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford University.
- Çepni, Salih (2009). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, Trabzon
- Deny, Jean (1941). *Türk Dili Grameri*. (Tercüme: Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası.
- Ediskun, Haydar (2005). *Türk Dilbilgisi Sesbilgisi- Biçimbilgisi- Cümle bilgisi*. 10. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ercilasun, A. Bican (1984). *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Divânü Luğatü't-Türk, Kâşgarlı Mahmûd* (2005). (Çeviri, Uyarlama, Düzenleme: Erdi, Seçkin- Yurteser, S. Tuğba). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Ergin, Muharrem (2000). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Filan, Kerima (2003). Rûz-nâme'de Birleşik Fiiller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten (TDAY-B)*. I-II. 44: 115-128.
- Flemming, Barbara (1974). *Fahrîs Husrev u Şîrin Eine Türkische Dichtung Von 1367*. Franz Steiner Verlag GMBH. Weisbaden.
- Gabain, Annemarie Von (1953). Türkçede Fiil Birleşmeleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 16-28.
- Haceminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hatiboğlu, Vecihe (1982). *Türkçenin Söz Dizimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Hengirmen, Mehmet (2007). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Gedizli, Mehmet (2013). Türkçede Yardımcı Fiillerin Morfo-Semantigi ve İşlevi. *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Volume 8.13: 897-914.
- Gencan, T. Nejat (1979). *Dilbilgisi*. İstanbul: Kanaat Yayınevi.
- Göksel, Aslı- Kerslake, Celia (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Londra, New York.
- Gülmez, Mevlüt (2003). Fahrî'nin Husrev ü Şîrin'i (2317-4683) Metin-Gramer-Sözlük. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı.
- Gülsevin, Gürer (2003). Oğuzca Olmayan Tarihi Metinlerde Oğuzca Unsurlar ve 'Nehcü'l-Feradis' Örneği. *46th Meeting of Permanent International Altaistic Conference*. 22-27 Haziran, Ankara.
- _____ (2007). Kutadgu Bilig'in Dilinde Lehçelerin Özellikleri: 'Denk Ciftler'. *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, 2.2: 276-299.
- Gülsevin, Selma (2011). Geçişli Fiillerle Kurulmuş 'Deyimleşmiş Birleşik Fiiller'in Yüklem Olduğu Cümlelerde Nesne Meselesi. *Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları*, 6.1: 1181-1185.
- Güneş, Özlem (2010). Fahrî'nin Husrev u Şîrin'i (Metin ve Tahlil), Nizâmî ve Şeyhî'nin Eserleriyle Karşılaştırılması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*.
- Kahraman, Tahir (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Karadavut, Arda (2015). Türkiye Türkçesinde At- Fiilinin Yardımcı Fiil Olarak Kullanımı. *Proceedings Book of International Conference on the Changing World and Social Research I ICWSR' 2015- Viyana: Palet Yayınları*.
- Karahan, Leyla (1993). *Türkçede Söz Dizimi. Cümle Tahlilleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2008). *Türkçede Söz Dizimi. Cümle Tahlilleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, Akartürk (2014). Divânü Luğatü't-Türk'e Göre Oğuzca. 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu -Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri- 21-23 Mayıs. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*
- Kılıç, T.Y (2009). Wilhelm von Humboldt'ta Ulusal Kimlik ve Dil Sorunsalı: Yabancılığın İçinden Bütün'e Ulaşma Çabası. *İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 21: 41-57.
- Korkmaz, Zeynep (2011). Eski Anadolu Türkçesinin Tür Dili Tarihindeki Yeri ve Yapısındaki Temel Nitelikler Açısından Genel Bir Değerlendirme. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C.709: 39-47.
- _____ (2004). Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, B.II: 99-106.
- _____ (2003) *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (1998). Türkçede Birleşik Fiiller ve Anlam Kaymaları. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. II.559: 3-14.
- Majda, Tadeusz (1985). *Rozwój Języka Tureckiego w XVII wieku*. Varşova.
- Savran, Hülya (2001). Bir İsim ile Bir Yardımcı Fiilden Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine Yeni Görüşler. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, II. 596: 140-142.
- _____ (2002). Türk Dil Bilgisi Öğretiminde Birleşik Fiillerin İşleniş Üzerine. *Balkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5.7: 107-113.
- Stachowski, Marek. (2007). *Gramatyka Języka Tureckiego w Zarysie*, Kraków, (s. 377-381).
- Şeyh Süleyman Efendi (1298). *Luğat-i Çagatay ve Türki-i Osmâni*. İstanbul: Mihran Kitabevi.
- Timurtaş, F. Kadri (2005). *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük*. İstanbul: Akçağ Yayınları.
- Tekin, Şinasi (1973, 1974). 1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olga-bolga' Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten (TDAY-B)*, 59-157 Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tezcan, A. B. (2002). Türk Dil Kurumunun Sözlük Çalışmaları 1932-2002. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Özel Sayı: TDK'nin 70. Yılı. II. 607: 144 (140-174).
- Topaloğlu, Ahmet (1989). *Dilbilgisi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Özkan, Mustafa (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uzun, Subaşı, Leyla (1991). Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri. *Dilbilim Araştırmaları*. İstanbul: Hitit.
- Vardar, Berke (2002). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınevi.
- Yavuz, Kemal- Canpolat, Mustafa- Şanlı, İsmet (2013). *XIV. -XV. Yüzyıllar Türk Edebiyatı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983). (Düzenleyen: Cem Dilçin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, Hüseyin (2017). Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*. 3.1: 337-362.
- Yıldız, Mustafa (2010). Seyf-i Sarayının Gülistan Tercümesinde Aynı İsim Unsurlarının Kıl- ve Et- Yardımcı Fiilleriyle Kullanımından Oluşan Eş Değer Birleşik Fiiller ve Oğuzca Etkisi. *Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları*, Doi. 10.7827/TurkishStudies.1203, 5.1: 687-706.
- Yiğitbaşı, Hatice (2003). Bugünkü Uygun Türkçesinde Birleşik Fiiller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, I-II. 42: 365-380.

Elektronik Kaynaklar

- Shepherd, Vanessa (1977). Barbara Flemming (ed.): Fahrîs Husrev u Şîrin: Eine Türkische Dichtung von 1367. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies (SOAS)*, 40.1.
- <https://www.cambridge.org/core/journals/bulletin-of-the-school-of-oriental-and-african-studies/article/flemming-barbara-ed-fahrîs-husrev-u-sirîne-turkische-dichtung-von-1367-verzeichnis-der-orientalischen-handschriften-in-deutschland-supplementbd-15-ix-487-pp-168-plates-wiesbaden-franz-steiner-verlag-gmbh-1974-dm-128/EF3F1EDDD6B4A89DB73AE4D39B139BA>